

Sluta gnäll, börja styra

Fokus den 9 oktober 2015

Kanske är det minnet som sviker men nog har det blivit vanligare att i den offentliga debatten be folk och företag att bete sig ansvarsfullt, snarare än att föreslå politiska lösningar på problemen.

Senast ut är Stefan Löfven som upprörs över omsorgsbolaget Aleris priser för att ta hand om flyktingar. I stället för att ta höga hyror borde bolagets ledning ta sig en titt i spegeln, menar statsministern.

Ifall Aleris täljer guld på flyktingmottagandet är ytterst oklart, men klart är att privat utförande av offentligt finansierade tjänster inte är oproblematiskt. Tjänsterna som upphandlas är ofta lika svåra att kvalitetsgranska som det är att skriva heltäckande kontrakt. Som påvisats i en mängd forskningsstudier finns därför risken att utföraren överkompenseras eller att kvaliteten på olika sätt blir lidande.

Som tur är för Löfven och andra som oroar sig för Aleris eventuella vinstmarginaler finns ett alternativ, nämligen att själv utföra de tjänster som upphandlas.

Det är inget som tvingar staten att använda sig av privata entreprenörer och staten kan – precis som privata företag ofta gör – välja att själv producera det som efterfrågas. Staten kan helt enkelt bygga, bemanna och se om man kan göra det billigare än de privata företagen.

Nu är inte Löfven ensam om att klaga på konsekvenserna av privatiseringar och marknadsstyrning. I Pisa-rasets spår klagar borgerliga debattörer ofta på föräldrainflytandets destruktiva effekter på skolväsendet. Lärare och rektorer översköljs av mejl och telefonsamtal från föräldrar som anser att just deras barn inte fått den undervisning, det bemötande eller – kanske oftare – det betyg som deras barn anses förtjäna.

Nå, om man genomför reformer som direkt kopplar skolans finansiering till familjers val så bör man åtminstone ställa sig frågan om ökad föräldramakt är något att förvånas över. Att föräldrainflytandet ökar på bekostnad av personalens maktställning förefaller snarast vara själva syftet med sådana reformer.

Vad som förvånar dessa debattörer är möjligen att många familjers önskemål och krav på utbildningsväsendet inte liknar deras egna. Detta är i så fall inget att förvånas över. Enligt forskningen har familjer vitt skilda preferenser; somliga bryr sig främst om hur mycket eleverna lär sig, andra tycker det avgörande är att barnen trivs, ytterligare några tycker att klasskamraternas sociala bakgrund är det viktigaste.

Saken är dock att om skolan styrs av familjers efterfrågan, så gäller det alla familjers preferenser och deras mer eller mindre initierade uppfattningar om skolans målsättning och elevers behov. Detta har sina fördelar, men det är värt att hålla i minnet att skolval inte enbart är ett privilegium för dem med önskemål om bildning och gedigna kunskaper i matematik.

Hur dessa olika intressen ska balanseras mot varandra är ingen lättlost fråga men som politisk lösning ter det sig tamt och aningen fåfängt att be kunderna skärpa sig.

Även Svenskt Näringsliv har uttryckt missnöje med vissa konsekvenser på skolans område, då främst vad gäller dimensioneringen av en del gymnasieprogram. De menar att program som varken leder till studier eller arbete vuxit sig för stora på bekostnad av ur samhällets synvinkel mer matnyttiga utbildningar. Om detta är sant är svårt att svara på, men det finns en hel del som tyder på att oron är motiverad.

Samtidigt är gymnasieprogrammets dimensionering direkt styrd av de skolväljandes intressen. Visst kan en kommun skära ner på ett program som inte verkar leda till någon ljus framtid, men om efterfrågan finns så är det fritt fram för någon annan aktör att möta denna. Den uppenbara politiska lösningen – att hårdare reglera omfattningen av gymnasieskolans program – vill man däremot inte veta av.

I stället ska antalet platser påverkas på andra sätt, oklart vilka. Kanske kan mer information om olika utbildningars framtidsutsikter påverka utbildningsvalen, få 15-åringarna att skärpa sig? Då det knappast är en hemlighet att det är svårt att få jobb efter vissa utbildningar är det tveksamt om mer information får några större effekter.

Oavsett om det gäller flyktingmottagning eller andra tjänster så finns det för- och nackdelar med konkurrensutsättning och privatisering, och de problem som uppstår måste hanteras. Att klaga på att familjer och företag agerar i vad de uppfattar vara i sitt eget intresse är däremot inte politik. Det är bara gnäll.

För övrigt är det beklagansvärt att SCB:s säkerhetsregler gör det omöjligt att arbeta med data från exempelvis USA. Det begränsar den internationalisering av forskningen som resten av samhället arbetar hårt för att öka.

Jonas Vlachos, professor i nationalekonomi
Stockholms universitet och Institutet för Näringslivsforskning.